

Spor Václava IV. s panstvem

Robert Novotný

Vyjednávání se zemskou obcí, končící takzvanou volební kapitulací, nastavovalo modus vivendi politického soupeření ve většině pozdně středověkých monarchií a představovalo pro nastupující panovníky tvrdou, nicméně užitečnou školu diplomacie. Sám Karel IV. si podobnou zkušeností prošel nejprve v českých zemích a posléze i v Říši a naučil se přesně rozlišovat, kam až smí v posilování své moci zajít a kdy musí ustoupit. Václavovi tato praktická škola vládnutí chyběla, neboť českou korunu získal již jako dvouletý, a možná i proto si později počínal poněkud netakticky, pokud se okolnosti nevyvíjely podle jeho představ.

Špičky zemské obce, rekrutující se převážně z vyšší šlechty, představovaly pro panovníka silného protivníka, jejich slabinou ovšem bylo, že nepostupovaly vždy jednotně. Soupeření uvnitř této sociálně homogenní skupiny vedlo k vytváření různých mocenských seskupení, ať už na základě regionálních, příbuzenských či politických vazeb. Přesvědčil se o tom již Jan Lucemburský v první dekádě své vlády, kdy mohl využít rozporů mezi táborem Jindřicha z Lipé a Viléma Zajíce z Valdeka. Jakmile ovšem v posilování královské moci zašel příliš daleko, u šlechty převážily stavovské zájmy a její nejmocnější příslušníci se postavili roku 1318 proti panovníkovi v jeden šik.

Rovněž kralevic Karel brzy pochopil, jaké možnosti mu nabízí mocenská rivalita mezi nobilitou. Když roku 1333 dorazila do jihotyrolského Merana delegace české šlechty, aby Karla vyzvala k návratu do země, bezpochyby tak nečinila proto, že by jí v době Janovy časté nepřítomnosti chyběla v Čechách královská moc. Od Karla si přítomní šlechtici slibovali upevnění svých vlastních pozic, což se jim skutečně podařilo a po kralevicově příjezdu do Čech získali významné dvorské a zemské úřady.¹ A stejně jako Jan musel i Karel čelit situacím, kdy jeho snaha o posilování královské moci narazila na odpor napříč celou šlechtickou reprezentací, jako v případě zákoníku *Maiestas Carolina*. Politický cit, vybroušený četnými střety s nobilitou českou i říšskou, císaře varoval před krokem, který by vyvolal větší odpor. Podobný smysl pro

V Bibli Václava IV. se panovník nechal zobrazit uzamčený v kládě. V době, kdy iluminace vznikala, Václav jistě netušil, že tento symbolický výjev se během jeho života dvakrát promění ve skutečnost.

realistické vyhodnocení situace bohužel Václavovi chyběl, neboť během své výchovy až příliš nabyt dojmu, že kralování je vlastně snadné. Teprve ve chvíli, kdy Václavovy kroky již nekryl stín mocného otce, se ukázala všechna břemena vládnutí.²

Vztah panovníka a zemské obce se neodvíjel jen od vnitřních poměrů, ale rovněž od zahraniční politiky. Rozšiřování územních držav vnímala česká šlechta pozitivně a nezříkala se proto významné finanční podpory. Nešlo přitom jen o tolik proklamovanou prestiž království. Územní zisky přinášely české šlechtě i duchovenstvu značné možnosti co do uplatnění v nejrůznějších úřadech a hodnostech, což částečně kompenzovalo vynaložené náklady. Tyto zdroje však začaly za Václava vysychat. Slabá vláda na říšském teritoriu vedla k postupnému vyklízení pozic a rovněž ve vedlejších zemích Koruny postavení českého krále sláblo, neboť se zde o svoje podíly na rodovém dědictví důrazně hlásili čtyři další Lucemburkové. Václavův manévrovací prostor se stále více omezoval jen na vlastní Čechy.

Přetlak uvnitř království vznikal i z dalších důvodů. Václav nedokázal do svého dvora integrovat alespoň část špiček zemské šlechty a oslabit tak její latentní opoziční potenciál, jako to umně činil Karel IV. Výmluvným indikátorem tu bylo fungování královské rady, klíčového správního i vládního úřadu země. Jmenování členů rady sice spadalo do kompetence panovníka, její skladba však musela odpovídat reálnému mocenskému rozložení sil, pokud nechtěl král riskovat odpor. Václav si v tomto ohledu nepočínal příliš takticky a příslušníky zemské šlechty opomíjel, což se později stalo jednou z hlavních výtek vůči němu.

Pro pochopení vztahu šlechtické elity a Václava IV. je nutné zohlednit i dlouhodobější perspektivu poměru panovnické moci a zemské obce. Již od dob kronikáře Kosmy šlo o dvě soupeřící síly, které nicméně jedna bez druhé nemohly existovat. Pokud panovník získal navrch, bylo většinou jen otázkou času, kdy se situace obrátí. Karel IV. držel dlouhá desetiletí ambice vyšší šlechty na uzdě, což se mu dařilo nejen aktivní vnější, ale i uvážlivou vnitřní politikou. Nicméně bylo jen otázkou času, kdy se stavovsky zformo-

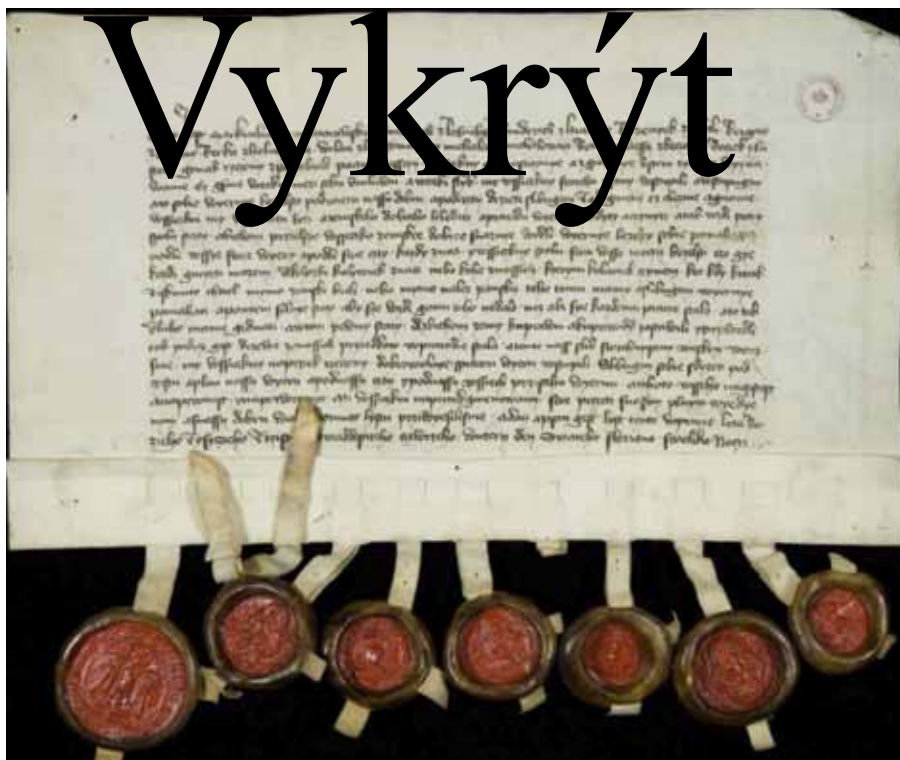
vané panstvo přihlásí se svými mocenskými nároky a bude žádat podstatně větší a zároveň právně kodifikovaný podíl na vládě v zemi. Jak ukazují analogie z dalších evropských monarchií, šlo o střet poměrně častý a Václav by se mu patrně nevyhnul, i kdyby si na českém trůně vedl podstatně lépe.³

Předehrou prvního kola zápasu mezi Václavem a šlechtickou opozicí byl pokus o otrávení krále na počátku prosince 1393. Panovník po požití jedu zápasil dlouhé dny o život a zprávy o možném Václavově skonu rozvířily boj o případné nástupnictví. Aktivní byli patrně všichni Lucemburci – jak Václavovi nevlastní bratři Jan Zhořelecký a Zikmund, tak jeho bratrance, markrabata Jošt a Prokop. Zatímco panovníkovi příbuzní otevřeli své karty, Václav překonal kritické období a rychle se začal uzdravovat, což nicméně lucemburské pretendenty v jejich rozehraných partiích nijak nezastavilo. Napětí uvnitř vládnoucí dynastie tak vytvořilo ideální podmínky pro zemskou šlechtu, která mohla využít vratké Václavovy pozice a zároveň pro lepší zdání legitimacy zaštitit svoje požadavky některým příslušníkem lucemburského rodu.⁴

Požadavky byly formulovány nejspíše v souvislosti s jednáním zemského soudu, který se sešel v dubnu 1394. Zasedání této vrcholné soudní instituce království se tradičně účastnily špičky české šlechty a není divu, že zemský soud sloužil nejen k nalézání práva, ale výrazně formoval i politický program a stavovskou soudržnost vyšší šlechty. A pokud měla neformální jednání mnohdy stejnou závažnost jako věcná agenda, platí to dozajista i pro rok 1394. Jednání se zúčastnil rovněž Jošt, který 5. května zaštitil deklaraci,

Zápis panské jednoty z 5. května 1394. Vedle markraběte Jošta připojilo k listině své pečeti dalších devět příslušníků vyšší šlechty, některé z nich se nedochovaly.

v níž spolu s dalšími devíti pány uzavřel jednotu k ochraně „zemského dobrého“, a to i se zbraní v ruce. Obecně formulovaná smlouva nebyla zatím výslovně namířena proti králi, nicméně její skutečné cíle se ukázaly záhy.

Zprávy o převratných událostech se rozcházejí, pravděpodobná varianta je však následující. Zatímco v Praze probíhala diplomatická jednání, nejvyšší purkrabí pražský Ota z Bergova svolal zemskou hotovost k urovnání lokálního konfliktu v západních Čechách. Početné vojsko na místo svého určení nedorazilo a 8. května se setkala v Králově Dvoře u Berouna s Václavem a jeho nepočetnou suitou. Mluvčí jednoty, patrně Jindřich z Rožmberka, zaskočenému králi přednesl obsírnou žalobu. Vedle stížností na nepořádky ve správě království i Říše, provázené obecnou nejistotou a porušováním právního řádu, upozorňovala opozice na opomíjení vyšší šlechty v zemských, dvorských i regionálních úřadech, což mělo být hlavní příčinou tohoto neutěšeného stavu.

Důležité výtky se vztahovaly k perzekuci duchovenstva a nedodržování práv vdov a sirotek. Ochrana těchto tří skupin patřila podle středověkých představ k hlavním povinnostem krále a její zanedbávání tedy znamenalo závažnou pohanu majestátu, která dodávala odporu proti panovníkovi na legitimitě. A pro legitimizaci postupu členů jednoty byla stěžejní rovněž výtka směrem k Václavovým rádcům. Netřeba si dělat iluze, že nešlo především o mocenský boj proti dvorské šlechtické klice, nicméně tradiční představa o oprávněnosti boje proti špatným rádcům patřila k ideji panovnické moci ve středověku stejně nedílně jako představa o závaznosti ochrany církve, vdov a sirotek.

Václav na přednesené požadavky reagoval výbuchem vzteku, nicméně přesile jeho skromná družina vzdorovat nemohla. Král byl odveden do hlavního města a zde internován v Bílé věži Pražského hradu. Příslušníci jednoty se mezitím snažili vzbudit dojem oprávněnosti svého postupu a získat větší podporu. Jen málokdo ale uvěřil jejich tvrzení, že se vše děje se souhlasem panovníka, byť Václav pod nátlakem jmenoval markraběte Jošta hejtmanem, tedy svým zástupcem. Za necelý měsíc po ustavení spolku se k jednotě připojili další členové, vedle šesti vyšších šlechticů i tři pražská města. Rozšíření početního i sociálního zázemí znamenalo úspěch, ovšem přinášelo i jistá rizika. O upřímnosti kroku pražských radních lze pochybovat, neboť vzpoura proti legitimnímu panovníkovi bývalo to poslední, k čemu se měšťané uchýlovali. Nové Město se ostatně později ochotně bez boje vzdalo Václavovým stoupencům. Podobně sporná byla motivace, s níž se k jednotě připojil Purkart Strnad z Janovic. Oblíbený králův dvořan neztratil svým krokem u Václava důvěru a lze předpokládat, že tak učinil z taktických důvodů a v opozičních řadách sehrál spíše roli trojského koně. Skutečnost, že o tři roky později byl při krvavém vyřizování účtů mezi zemskou a dvorskou šlechtou zavražděn jako první ze čtveřice obětí, může odkazovat i k jeho postojům z roku 1394.

Vedle nových spojenců získala jednotu počátkem června i silného protivníka. Václavův bratr Jan Zhořelecký vytušil svoji šanci a ostře se proti jednotě

Hrad Wildberg u Lince na rytině ze 17. století. Právě zde byl po dočasné internaci na Českém Krumlově od počátku července vězněn král Václav. Držitelé hradu, Kašpar a Gundaker ze Starhembergu, patřili mezi spojence Jindřicha z Rožmberka; později se oba rody i příbuzensky spřiznili. Na hradě ležícím na důležité obchodní stezce mezi Čechami a Rakousy pobyl český král necelý měsíc.

Václav se snažil opozici čelit uzavíráním separátních smluv a potvrzováním lenních závazků. Na konci roku 1394, kdy panská jednota rokovala o pomoci rakouských vévodů, slíbil králi Fridrich ze Šumberka a z Hasištejna za sebe i za své bratry, že kdykoli otevře Václavovi hrad Hasištejn, který od krále obdržel jako léno České koruny. Je paradoxem, že za Fridrichův slib ručí v první řadě Boreš st. a Boreš ml. z Rýzmburka, kteří se nedlouho poté sami přidali k jednotě.

a jejím dosavadním krokům ohradil. Od slov přešel zároveň rychle k činům a s početným vojskem přitáhl v polovině měsíce před Prahu, kde se spojil se silami markraběte Prokopa. Členové jednoty na nic nečekali a se zajatým králem hlavní město opustili. Po zastávce na rožmberských Příběnicích byl Václav krátce internován na krumlovském hradě, aby následně putoval na bezpečný hrad Wildberg poblíž Lince, držený rožmberskými spojenci Stahrembergery. Jan Zhořelecký mezitím obsadil Prahu a vydal se do jižních Čech plenit rožmberské statky. Na přenesení války do Rakous, kde vládl Joštův spojenec Albrecht III. Habsburský, mu však již nezbývaly síly, lépe řečeno finanční prostředky.

Pomoci se ale dočkal z Říše, kde zprávy o zajetí římského krále vyvolaly bouřlivý ohlas. Do jižních Čech se s říšským vojskem vydal Ruprecht III. Falcký a přispěl k uzavření dohody, která slibovala na jedné straně propuštění Václava, na straně druhé ústupky příslušníkům jednoty a pochopitelně jejich beztrestnost.

O míře vstřícnosti k požadavkům jednoty se informace v pramenech rozcházejí. Sám Václav považoval dohody uzavřené ještě v době jeho internace za neplatné a ať již v následných jednáních přislíbil cokoli, rozhodně se tím nehodlal nijak svazovat. Už na sklonku roku proto opoziční šlechta v čele s Joštem uzavřela spojenectví s rakouskými vévody a na další kolo konfliktu

se připravovala i obnovením svého svazku v lednu 1395. V listině zpečetěné na rožmberském Krumlově spatřujeme pět nových jmen, mezi nimi i vzdělaného šlechtice a držitele bakalářského gradu z pražské univerzity Smila Flašku z Pardubic a Rychmburka. Synovec prvního pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic přispěl k formování jednoty nejen vojenským potenciálem, ale i britkostí svého pera. Jeho satirická skladba *Nová rada* výstižně osvětluje program jednoty, byť z jiného úhlu než diplomatické prameny.⁵

Nová rada je umným spojením dvou oblíbených literárních útvarů, knížecího zrcadla a sněmu zvířat. Zatímco *specula principum* zprostředkovávala v podobě výchovných lekcí obraz ideálního panovníka a správné vlády, zvířecí sněmy autorům umožňovaly alegorickou formou kritiku vládní praxe. Ve Smilově básni přistupují zvířata před krále-lva a udílají mu rady, které se týkají jednak obecně křesťanských ctností a králových povinností, zároveň ale narážejí i na konkrétní Václavovy osobnostní rysy a v neposlední řadě na problémy ve vládní, správní i soudní oblasti. Užitečné rady jsou prokládány doporučeními špatnými, která evidentně symbolizovala panovníkovy špatné rádce. Pro větší adresnost využil Smil erbovní symboliky, kterou dnes bohužel dokážeme dešifrovat jen zčásti, nicméně špatně radící pes, jenž se nacházel ve znaku Jana Čücha ze Zásady, či vrána, patřící Jírovi z Roztok, představovaly pro soudobé publikum srozumitelné poselství. Šlo o oblíbený způsob alegorie, kterého později využil pro kritiku svých protivníků například Petr Chelčický.

Doba vzniku Nové rady je předmětem diskusí. Zatímco část badatelů se kloní k vročení do let 1394–1395, pro nějž hovoří věcný obsah básně, další preferují období kolem roku 1378. Pro časnější dataci hovoří různé narážky, které dávaly smysl právě jen v této době. Uvedené rozpory daly vzniknout i úvahám o dvojí redakci díla, jež mělo být napsáno v době nástupu Václava na trůn a později doplněno. Pravděpodobnější se nicméně jeví vročení do doby panské vzpoury. Argumenty svědčící pro ranější dataci (označení Václava jako kralevice, narážka na nedávný skon otce a další) netřeba brát jako odkazy ke konkrétní situaci, ale spíše coby žánrová klišé, kterými autor – ať již záměrně či bezděky – naplňoval charakter knížecích zrcadel.

Již prolog básně ukazuje, kdo podle autora měl skutečnou moc a autoritu v zemi. Nebyl to král-lev, ale orel, jenž bezpochyby s odkazem na moravský erb orlice symbolizoval markraběte Jošta: „... také orlovi kázal, / aby, pojma ptactvo však, / byl u jeho dvoru také, / neb ho bylo vše poslušno. / A to bieše dobře slušno, / by slyšeli jeho slovo, / neb tehdy panstvie orlovo / k moci krále lva slušalo ...“ Orel také drží úvodní a zároveň nejdelší řeč, zaměřenou obecněji ke křesťanským ctnostem.

Následující defilé zvířat již ukazuje na konkrétní otázky, ke kterým se chtěl Smil prostřednictvím veršů vyjád-

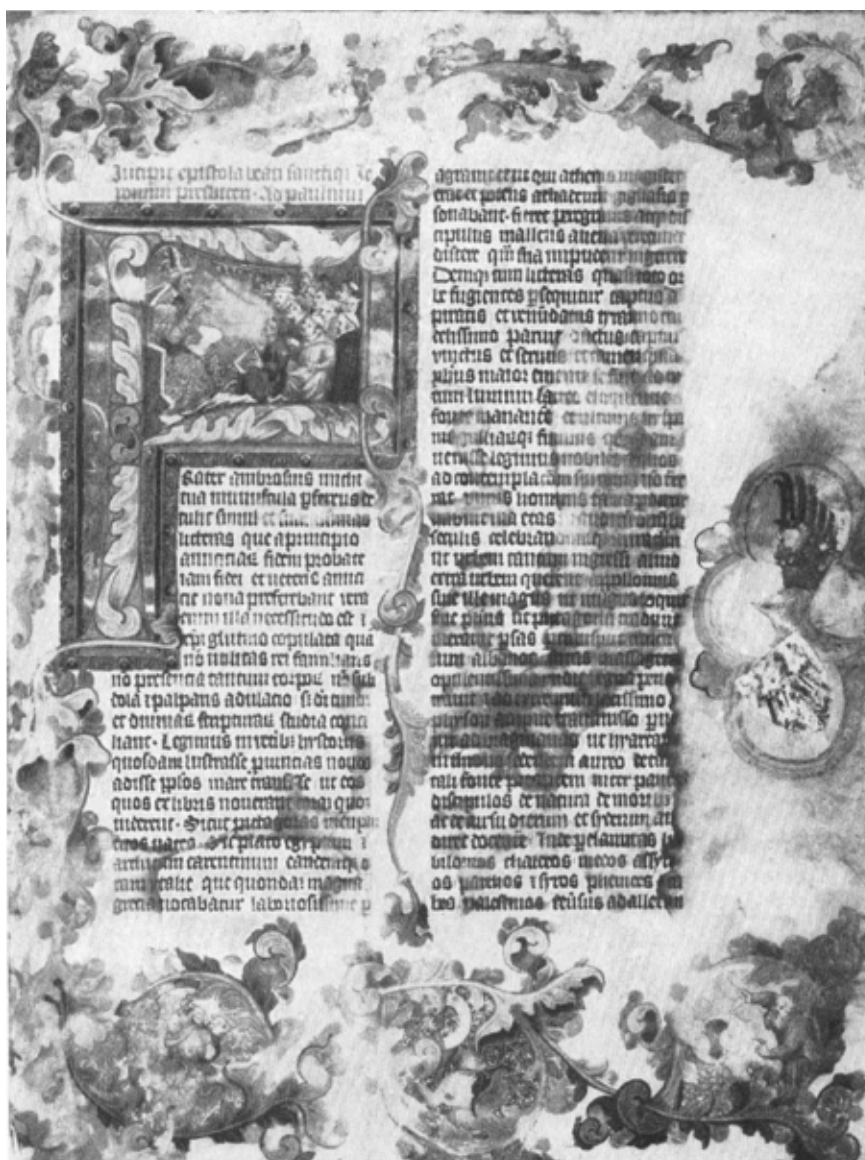
Smil Flaška z Pardubic využil při skládání *Nové rady* heraldické symboliky a celá řada zvířat tak odkazovala na erbovní znamení jednotlivých šlechticů. Orlice, která následuje v básni hned nad králem-lvem, evidentně symbolizuje markraběte Jošta.

řit, přičemž je neustále zdůrazňována myšlenka, že král nemá nikdy rozhodovat sám, ale vždy po poradě. Pochopitelně pouze s domácí vysokou šlechtou. „Cizozemcív v radu nevnaď / a v chlapiech naděje neklad /... Ale urozené pány, / jenž sú ve cnosti poznáni / a dobře vzchovali v zemi, razit' se raditi s těmi.“ A právě jen ti neurozenější měli mít právo na zemské a dvorské úřady. „Dávaj takovým úřady, / ktož věrně umějí vlásti. / Nedaj vlkóm ovec pásti, / neb to úřad nenie malý.“

Umění vládnout je úzce spojeno i s kompetencí soudit, která ležela Smilovi zvláště na srdci. Sám poznal při boji o otcovské dědictví, panství Pardubice, problematické rozhodování zemského soudu. Krále proto nabádá: „... pilně shlédaj své úřady, / jenžto vládnú na tvém dvořě. / Nadto o zemském úřadě, / neměj se tak k tomu mladě, / věz, kterak kto tvú obec súdí, / ať vdovy, sirotci, chudí.“ Bohužel se tak vinou krále neděje a „mnohý v súdě těžce bludí, / jenž od tebe jest usazen“. Nechvalně proslulou praxi machinací s deskovými zápisy

Okruh králových nejbližších dvořanů se vyznačoval podobnými mecenášskými aktivitami, jaké měl Václav IV. Nádhernou iluminovanou bibli si nechal zhotovit i Purkart Strnad z Janovic, první z obětí vyřizování účtů mezi zemskou a dvorskou šlechtou na Karlštejně roku 1397. Na pravém okraji folia se nachází rodový znak, stříbrno-červená polcená orlice na modrém štítě.

kritizuje Smil na více místech. „Někdy se také dcky změnie, / jedné straně ku pomoci“, což je zvlášt odsouzeníhodné v případě sirotčího majetku: „Budúlit sirotci kací, / a od čeho sú v deskách zmatci? / Netbaje panského súdu / do jich let držěti budu, / anebo snad ještě dále, / maje pomoc svého krále“.

Korupce, jejíž rozšíření klade Smil především na vrub nižšího sociálního původu, se ale neomezuje jen na centrální úřady, nýbrž prorůstá do celé země. „Již jest zjevno v každém kraji, / žeť tu pravdu najímají. / Nejedem se v úřad vkúpil / proto, aby lidi lúpil.“ Šlo především o úřad popravců, kteří v jednotlivých krajích měli oprávnění hrdelního soudnictví. Dříve šlo výhradně o nej-mocnější šlechtice, neboť jen oni měli dostatečnou autoritu v krajích, za vlády Václava se ale úřadu ujímali i méně urozené osoby, „ti, ještoť slovú poprávce, / a skutkem jsú zlí bezprávce“. Dodržování společenského řádu ostatně Smil deklaruje i ve verších obracejících se k roli církevních hodnostářů. „Preláty, biskupy, kněží, / ty vzlášče v čest slušie mieti, / vždy duchovním stuól počěti.“

Na první pohled méně adresné, nicméně stejně srozumitelné poselství jako *Nová rada* podává *Výklad na právo zemské české*, sepsaný Ondřejem z Dubé. Dlouhá desetiletí nejvyšší sudí království, jenž opustil úřad za nejasných okolností právě roku 1394, dedikoval své dílo králi Václavovi. Zdánlivě suchá mluva právních norem a nálezů ukazuje na klíčovou roli zemského soudu a jejich příslušníků při „nalézání“ práva. I když Ondřej nepatřil k jádru panské jednoty a snažil se alespoň zpočátku zůstat nadstranický, ve svém díle nezapřel svůj stavovský původ a zřetelně formuloval nároky vyšší šlechty.⁶

Vedle boje „perem“ probíhal i nadále boj v reálném politickém prostoru. Šlechtická opozice potřebovala písemně fixované závazky, a protože se protikrálovská fronta dále povážlivě rozrůstala, přistoupil Václav 30. května 1395 na artikuly sepsané jednotou. V jednadvaceti člancích jsou formulovány jak tradiční nároky zemské šlechty, tak i konkrétní body, týkající se problematické vládní a soudní praxe doby Václavovy. Obsahově se až nápadně překrývají se Smilovými alegoriemi. Hned první článek zdůrazňuje nutnost porady o každém závažném rozhodnutí: „Najprvé, o našem počestném a o našem řádu i o všem našem dobrém, aby jednáno bylo...“

Nejméně polovina artikulů zdůrazňovala výhradní práva vyšší šlechty, ať už šlo o obsazování zemského soudu, úřadu krajských popravců, hodnosti nejvyššího sudího, nejvyššího purkrabího či dalších důležitých zemských úřadů. Páni si měli podržet též kontrolu nad personálním obsazením dvorského soudu. Značný důraz byl ve více člancích kladen na způsob zápisů do zemských i dvorských desek, aby se předešlo jejich manipulacím. Vysoké šlechtě byla vyhrazena funkce výběrčích berní a cla, což představovalo význačný zdroj příjmů. Hospodářských záležitostí se dotýká více bodů, například o zachování kvality mince či dopravních cest, s čímž souvisela i ochrana kupců, jejichž případy se stále množily. Vícekrát je akcentována ochrana sirotků a žen, jeden z artikulů pak odmítá zásah světské moci do církevních záležitostí.

Přestože je soupis požadavků z května 1395 nejstarším dokumentem svého druhu, neznamená v sebeuvědomění vysoké šlechty zásadní milník. Po-

rušování tradičních politických a soudních pravomocí panstva pouze vedlo k precizaci stavovského programu, jehož jednotlivé body shrnují představy vysoké šlechty o fungování veřejného života. Ostatně písemná deklarace a její skutečné naplňování měly k sobě hodně daleko. Král opět ukázal, že se nemíní nechat šlechtickými požadavky nijak svazovat a zejména v otázce jmenování zemských úředníků a královské rady nedodržel původní úmluvy.

Určitý mezník znamenal rozhodčí výrok Zikmunda a Jošta z 2. dubna 1396, který dal ve většině bodů za pravdu panstvu. Ani to však nepomohlo a jednota proto sáhla k podstatně radikálnějšímu kroku. Využila k tomu zprávy o vzrůstající protiváclavské opozici v Říši, kterou přednesl na zasedání královské rady 11. června 1397 na Karlštejně panovníkům říšský pověřenec Bořivoj ze Svinář. Po skončení jednání přikročili příslušníci jednoty v čele s opavským vévodou Hanušem, Janem z Michalovic, Bohuslavem ze Švamberka a Borešem z Rýzmburka k násilné konfrontaci s dvorskou klikou. Povolali k sobě Václavovy oblíbence Purkarta Strnada z Janovic, Štěpána z Opočna, Štěpána z Martinic a johanitského velmistra Markolta z Vrutic, obvinili je ze zrady krále a postupně všechny čtyři prokláli mečem. Markolt bezprostřední útok sice přežil, na následky zranění však o pár dnů později také zemřel.⁷

Věznění nespokojenou opozicí okusil nejen král Václav, ale roku 1401 i jeho bratr Zikmund, jehož zajali uherští baroni. Vyobrazení tohoto činu pochází z iluminované kroniky Zikmundova životopisce Eberharda Windeckeho.

střední útok sice přežil, na následky zranění však o pár dnů později také zemřel.⁷

Pouze zrada panovníka mohla legitimizovat násilné zúčtování s královými oblíbenci a pachatelé také rychle přispěchali s verzi, že hlavním motivem činu byl úmysl obětí „odtrhnout Václava od Říše“. Ať už se toto ospravedlnění zakládalo na pravdě či nikoli, král karlštejnské vraždy schválil a vydal listinu o vině čtveřice postižených. Bezpochyby tak učinil ze strachu a pod nátlakem, neboť se nechce věřit, že by přistoupil na verzi o zradě svých oblíbených dvořanů. Až později vypověděl z Prahy markraběte Jošta, který patrně stál v pozadí celé akce.

Demonstrace síly zemské šlechty, ochotné postavit se dvorské klice i se zbraní v ruce, měla pouze dočasný účinek. Následující roky se opět nesly v neustálých konfrontacích panovníka a nobility, do nichž vstupovali se svými mocenskými záměry Václavovi příbuzní. Rivalitu nezmírnilo ani sesazení Václava z říšského trůnu, které znamenalo závažné oslabení celého lucemburského rodu. Naopak, Jošt, Zikmund i Prokop se snažili situace využít ve svůj prospěch a odstavit Václava od vlády i v Českém království.

Panská jednota mnohokrát žádala na králi Václavovi písemné záruky uzavřených dohod. Král většinou vyhověl, nicméně nemínil se danými sliby nijak svazovat. Jedna z řady úmluv, jejíž exemplář s majestátní královskou pečeti se zachoval v rožmberském archivu, byla uzavřena v srpnu 1401.

Další z řady smírných jednání mezi králem a jednotou skočilo v srpnu 1401 dohodou, která potvrdila status quo smlouvy z roku 1396. Dezintegrace vládního systému se nicméně dále prohloubila opětovným zjetím krále Václava v březnu 1402, tentokrát ze strany Zikmunda, který uvěznil rovněž markraběte Prokopa. Zatímco český král se dostal ze zajetí v listopadu 1403, jeho bratranec opustil žalář až v dubnu 1405 a krátce poté zemřel.

Václav dokázal po svém návratu alespoň částečně zkonsolidovat panovnickou moc, k čemuž mohl využít rozporů mezi jednotlivými šlechtickými frakcemi. Panstvu vyšel vstříc i v lednu 1405 jmenováním popravců, které tentokrát vybral převážně z řad vysoké nobility. Uvolněnější atmosféru dokládá rovněž usmíření Václava s jeho nejmocnějším odpůrcem Jindřichem z Rožmberka. Nebyla to však jen vstřícnější politika krále, která přispěla ke zmírnění napětí, ale i určitá generační obměna v řadách vysoké šlechty. Nová elita se již nesnažila prosazovat své mocenské cíle navzdory, ale spíše ve shodě s královskou politikou – či alespoň neutrálně. Doložit to lze například na klíčovém zemském úřadu nejvyššího purkrabí pražského. Zatímco v letech odboje zde probíhaly neustálé změny a ve funkci se střídali hlavní odpůrci krále s jeho klíčovými stoupenci, v posledních patnácti letech Václavovy vlády úřad drželi přední dvořané, kteří byli zároveň respektovanými osobnostmi uvnitř zemské obce.⁸

Přes veškeré ústupky vysoké šlechtě se nedá jednoznačně říci, že by Václav rezignoval na personální politiku ve vládním aparátu království. Spíše než konfrontací se ale snažil prosazovat své záměry vytvářením paralelních mo-

Po útěku z druhého zajetí roku 1403 se Václav pokusil obnovit upadlou panovnickou moc. Illuminace z Pamětihodností Eberharda Windeckeho ukazuje jednání se Zikmundem o náhradu škod, kterých se dopustil na lidech i zemi v době Václavovy internace, a na vrácení ukradených cenností.

cenských center, kde se nemusel tolik ohlížet na nároky zemské obce. Bohužel jen málo je známo o instituci krajských landfrýdů, které úspěšně využíval Karel IV. v říšské politice. Zdá se, že se Václav jejich ustavením v Čechách snažil konkurovat právě zmíněné instituci popravců a zachovat tak pozice královské moci v regionech.⁹ Velmi úspěšně si počínal ve vytváření lenních vazeb, čímž získával oddanou vrstvu méně majetných šlechticů. Právě tato skupina se dokázala prosadit i po Václavově smrti roku 1419 a nelze je tedy považovat za arivisty, jejichž kariéry stály a padaly s královnou přízní.

V rozbouřené atmosféře husitských Čech ostatně vyšší šlechta výtky k slabé sociální či politické kvalifikaci nižší nobility už nevznášela, protože dělení společnosti nyní probíhalo spíše po věroučné linii a stavovské přehrady se alespoň nakrátko zrelativizovaly. Také rozpory s panovníkem dostaly zcela jiný charakter, neboť Zikmund držel do roku 1436 českou korunu spíše nominálně než reálně. Další kolo konfrontace mezi vyšší šlechtou a králem proběhlo až v době Jiřího z Poděbrad.